

DURANGO1936.ORG

Isildutako minak kabitzeko moduko
ikus-entzunezko bankua abiatu dute

MEMORIA HISTORIKOA / amagoia.mujika@gaur8.info

Duela 80 urte baino gehiago gertatu zen. Oraindik, baina, asko dago kontatzeko altxamendu faxistari buruz. Horren jakitun abiatu zen Durango 1936 elkarte testigantzak jasotzera, urte askoan isilik egondako ahotsak orain itzaltzen ari direlako. Asteon aurkeztu dute bilketaren emaitza: Durango1936.org webgunea.

Historia ofiziala irabazleek idazten dute. Eta, galtzaileek, zer egiten dute? Batzuek ingurukoei kontatzen dizkiete bizitako sufrikarioak. Beste batzuk isildu egiten dira, betirako isildu; beldurragatik, bakeagatik, honengatik edo hargatik. Baina kontatzen ez dena ez omen da existitzen.

Horrekin konformatu ez eta 2007. urtearen bueltan galtzaileengana gerturatzen hasi zen Durango 1936 elkarte, 1936ko altxamendu faxistak isildutako ahotsak, itotako minak, gehiegi izan direla jakinda. Aste hone-

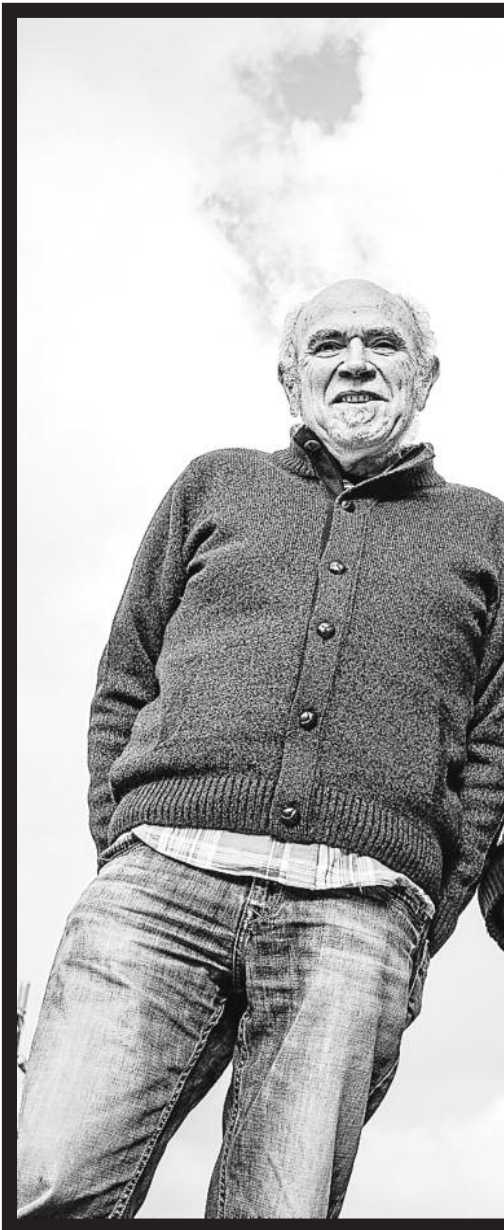
tan aurkeztu dute geroztik egin-dako bidearen emaitza: Durango 1936.org ikus-entzunezko webgunea. Bertan jaso dituzte 75 elkarrizketatik ateratako zortziehun bideo labur baino gehiago, Durangaldean eta Durangon altxamendu faxistaren ondorioz jende gehiegik sufritutakoaren parte bat baino ez. Sortutako ikus-entzunezko bankua aberatsa da testigantzetan eta anitza kontaketat, gertaerak bizitzeko, gogoratzeko eta kontatzeko modua norberak berea duelako.

Esan bezala, Durango 1936 izeneko elkarte 2007an sortu zen parean helmuga bat jarrita: «askatasunaren eta Euskal He-

rriaren nazio-eskubideen alde faxismoari aurre egin zioten Durangaldeko herritarrei omen egitea, euren borroka gogorra eta sufrimendu latza ezagutaraztea eta zor zaien ohorea aldarrikatzea». Eta helburu horiekin lanean hasi ziren hainbat testigantza jasotzen, urte askoan isilik egondakoei ahotsa jartzen.

Elkarteko kide den Andoni Barreñaren hitzetan, «urtero hasi ginen 'Agurrik Gabeak' izeneko omenaldia egiten, asko eta asko izan baitziren inork agurtu gabe joan zirenak, ez zietelako horretarako inolako aukerarik eman. Eta segituan konturatu ginen haien ondorengoen bizipenak eta sentimenduak ez daudela ja-

Ezkerretik eskuinera, Andoni Barreña, Unai Iturriaga eta Javier Conde «Txiki». Barreña eta Conde Durango 1936 elkarte kideak dira, eta, Iturriaga, webguneko edukien editorea.
Aritz LOIOLA | ARGAZKI PRESS

BURUZ BEHERA EDO AHOZ GORA BIZITAKO BONBARDAKETA

Luis Altuna Ercillak hamabi urte zituen 1937ko martxoaren 31n Durango bonbardatu zutenean. Duela hilabete batzuk zendu zen, baina bere testigantza utzi du ondare. Detaile harrigarriekin kontatzen zuen, 80 urte geroago, mutiko hark ikusitakoa. «Goizean bonbardatu zuten herria eta jende guztia herri-
tik kanpo zihoan. Sua eta kea zeuden bazterretan. Denek ai-

tari buruz galdetzen zuten, inork ez baitzuen ikusi. Amarekin eta amonarekin elkartu nintzen, frontean mugimendua etengabekoa zen eta pentsatzekoa zen beste bonbardaketa bat gertatuko zela. Etxea itxi eta herri-
tik kanpo aldera joan ginen, baratze batzuen ingurura, zanga batean ezkutatze-
ko asmoz. Arratsaldeko lau eta erdiak aldera lau hegazkin azaldu ziren. Zangan etzan ginen. Denak buruz behera jarri ziren, eskuekin bu-

rua babestuz. Ni, ahoz gora. Bonbak nola erortzen ziren ikusi nahi nuen. Harrigarria iruditu zitzaidan lau hegazkinen jarduteko modua. Lauak batera etorri ziren, baina buelta bakoitzean batek deskargatzen zuen. Txandaka. Gerora inori ez diot entzun detaile horri buruz ezer, baina ni begira nengoen eta harritu egin nintzen. Lau buelta egin zituzten herriaren gainean eta buelta bakoitzean hegazkin batek deskargatu zuen. Erasoa

Durangaldeko gudari talde bat. DURANGO1936

«Gure asmoa ez da historia akademikoa jasotzea, baizik eta bizipenetatik eta sufrimendutik eraiki daitekeen historia jasotzea. Eta lekukotasunak biltzen hasi ginen»

Elkarrizketa guztiak bideoz daude jasoak. «Garrantzitsua zen iruditan jasotzea, hor sentimenduak eta emozioak daudelako eta kontaketa aberastu egiten dutelako»

sota inon. Gure asmoa ez da historia akademikoa jasotzea, baizik eta bizipenetatik eta sufrimendutik eraiki daitekeen historia jasotzea. Eta lekukotasunak biltzen hasi ginen».

Historia “ofizialak” kontatzen ez dituenak jasotzen ditu aipatu webguneak. Izan ere, zer da historia ofiziala? «Historia ofizialean irabazleak eta galtzaileak egon behar badute, guk ez dugu historia ofizialean sinisten. Ez dugu horretan sinisten, galtzaileak izatea egokitu zaigulako segur aski. Guk galtzaileen istorioak jaso ditugu, horiei ahotsa eman nahi diegulako».

Horrela hasi ziren errepresaliatuen eta haien ondorengoentestigantzak jasotzen, horretarako premia larria sentituta eta helburu garbirik gabe. Hasieratik Durangoko Udalarekin hitzarmen bat lortu zuten eta horren babesean urtero hamar bat grabaketa egin dituzte.

Durango 1936 elkartearepresaliatu talde batek osatutakoa da eta beren inguruan bazutentestigantzak non jaso. Baina horrez gain urteotan sare modukoa osatzea lortu dute herrian eta jende dezente hurreratu zaie haien sufrimendu historia kontatzera. Bazuten, beraz, nondik hasi testigantzak biltzen. Nabarmenezkoa da, gainera, bilketa lan hori moduboluntarioan egin dutela. «Grabaketak egiten hasi eta berehala konturatu ginen gidoi bat behargenuela. Aranzadiren gidoi bat eta Debagoieneko beste talde batena lortu genituen, eta horiek abiapuntu hartuta gidoi bat moldatu genuen. Gero, noski, elkarrizketatu bakoitzaren arabera ere moldatu behar izan dugu gidioia».

Elkarrizketa guztiak bideoz daude jasoak eta hori faktore garrantzitsua izan da. «Guretzat garrantzitsua zen iruditan jaso-

bukatu eta erretiratzera zihozela zirudienean, ehiza-hegazkinak azaldu ziren, bata bestearen atzetik. Inguru guztiak metrailatu zituzten, herritik aparte zeuden baratzetan ezkutatutakoak harrapatu nahi zituzten. Beldur handia pasatu genuen, gure inguruan ere metrailatu zutelako, gugandik oso gertu. Berehala hasi ziren kamioiak azaltzen, hildakoak hartu eta hilerrira eramateko. Bada gertaera bat beti buruan izan dudana. Zangan sartuta ginenean, emakume bat azaldu zen inguruan, haur txiki bat besoetan zuela. Ezkutatzeko toki baten bila zebilen eta azkenean gure aurreko baratze batean ezkutatu zen, landare luze batzuen artean. Eraso amaitu zenean,

inor ez zen ausartzen landare haietara hurbiltzen. Segituan sumatu genuen kamioia hor inguruan. Handik gutxira, miliziano bat etorri zen eta besoetan haur bat zuen emakume bat ikusi al genuen galdetu zigun. Inork ez zion erantzun, mutu geratu ginen. Azkenean gurekin zegoen gudari batek esan zion landare horien artean ezkutatu zela eta berekin hurbildu zen toki hartara. Dagoneko gorpua eramana zuten kamioian, baina emakumearen arropak han zeuden. Gogoan dut milizianoak nola egiten zuen negar arropa haiek eskuan hartuta».

Lucia Ganboak ere ederki goratzen du bonbardaketa gertatu zen eguna. Goizeko konta-

Luis eta Benedicta, Luis Altuna Ercillaren gurasoak. DURANGO1936

ketaren inguruko zenbait pasarte jarraian: «Amak txikoria fabrikan egiten zuen lan. Lanera joan zenean eskutitz bat utzi zidan, Bilbon bizi zen izebarentzat. Gosaldutako eskutitz hura Correos-era eramateko agindu zidan. Bota nuen eskutitza eta etxerantz nentorrela entzun nuen lehen sirena. Lehenengoa *alarma* izen zen, gero segidan *peligro*. Etxera iristerako nire izeba bat atean zegoen, kanposantu bidera joan behar genuela esanez. Ohituta geunden, beti hara joaten ginen hegazkinak etortzen zirenean. Egunero etortzen ziren hegazkinak eta paperak botatzen zituzten. Gogoan dut paper haietan jartzen zuena: *‘Durangueses rendios. Si no os rendis arrasaremos Du-*

tzea, hor sentimenduak eta emozioak daudelako eta kontaketa aberastu egiten dutelako», nabarmendu du Barreñak.

«Ez genekien nora iritsiko ginen. Testigantzak biltzen eta grabaketak egiten ari ginen, baina ez genuen buruan gerora webgune bat egingo genuenik. Ez genekien hamar testigantzara iritsiko ginen ere. Eta orain, laurogeitik gora jaso ditugunean, nahiko garbi daukagu ehun testigantza biltzera irits gaitezkeela. Baina orduan ez genekien hori guztia. Genekien bakarraz testigantza horiek jaso egin behar zirela, jendea oso pozik geratzen zela eta kasu batzuetan inori kontatu gabekoak kontatzen zizkigutela. Esaterako, bada emakume bat frankismo garaian torturatua izan zena eta inori kontatu ez ziona, ezta senarrari ere. Eta konturatzen ginen kasu askotan beren istorioa kontatu eta jendea oso lasai geratzen zela».

Batzuetan, beraz, terapia modukoa izan da kontaketa eta, askotan, zoritxarrez, min handia ematen duen zauri bat irekitzea. «Batzuetan testigantza ematen ari zena negar bizian hasi izan da. Hala eta guztiz ere, gehienek

asko eskertu dute galdezka gerturatu izana, aurretik inor ez baitzaie horrela hurbildu, inork ez baitie galdetu pasa zitzaienaz eta sufritu zutenaz».

BILDUTAKOAREKIN ZER EGIN

Bildu eta bildu, esku artean laurogeitik gora grabaketa zituztela, zeozer egin beharra zutela pentsatu zuten. «Guk bideo bakoitzaren lau kopia egiten ditugu. Bat elkarrizketatuari ematen diogu –edo berak eskatu adina–, beste bat guretzat izaten da; hirugarrena, Gerediaga Elkartearentzat, eta, laugarrena, Durangoko udal artxiboan uzten dugu. Eta dagoeneko pentsatzen hasi ginen bildutako materialarekin zerbait egin beharra zegoela. Hasiera batean liburu bat genuen buruan eta Unai Iturriagarekin jarri ginen harremanetan. Lehendik ere bagenuen elkarren berri, Unaik –Alex Sanvirekin batera– ‘Udaberririk ankerrena’ komikia argitaratu zuelako. Guretzat proiektu oso garrantzitsua izan zen, belau-naldi berriei gertatu zena gerturatzeko modu ederra. Oso arrakastatsua izan zen. Bagenekien, beraz, Unai gaiarekin sentsibilizatuta zegoela eta ezagutzen

«Batzuetan testigantza ematen ari zena negar bizian hasi izan da. Hala ere, gehienek asko eskertu dute galdezka gerturatu izana, aurretik inor ez baitzaie horrela hurbildu»

«Testigantzak biltzen jarraitu beharko dugu, daudenak aldatzen edo moldatzen, sortzen den materiala batzen... Etorkizunean lana izango dugu webguneak martxan segi dezan»

zuela eta beregana hurbildu ginen material horrekin guztiarekin zer egin ikusteko».

Unai Iturriagak berehala esan omen zien material hori guztia ez zuela egoki ikusten liburu baterako, webgune baten aukera askoz egokiago ikusten zuela, eta elkartekoek ere segidan ikusi zuten bide hori. «Webgune bat jende askorengana iristeko egokiagoa da, edozein momentutan aldatu edo aberastu daiteke, testigantzak lehen pertsonan entzutea desberdina da...», esan du Barreñak. Elkarrizketatu gehienek primeran ikusi dute webgunearen ideia, nahiz eta gutxi batzuek nahiago izan duten beren testigantza sarean eskuragarri ez jartzea.

Aste honetan bertan aurkeztu dute webgunea jende aurrera, baina badakite aurkezpen hori ez dela ezeren amaiera, hasiera baizik, webgune bat proiektu bizia delako. «Badakigu testigan-

tzak biltzen jarraitu behar dugula, daudenak aldatzen edo moldatzen, sortzen den materiala batzen... Etorkizunean lana izango dugu webguneak martxan segi dezan, inbertsioak ere egin beharko dira. Ez da erraza izango, baina guk proiektua osatzen jarraitu nahi dugu».

Bada Durango 1936 elkarteko kideek askotan errepikatzen duten esaldi bat: «Badakit berandu gabiltzala, baina...». Proiektu hau martxan jarri zutenetik ere oso presente izan dute baldintza hori. Eta datua oso esanguratsua da: webgunean agertzen diren elkarrizketatuen herena dagoeneko hilda dago.

KONTAKETA POLIEDRIKOA

Durango 1936.org webguneak badauka tasun oso interesgarri bat: erabat poliedrikoa da. Ahots desberdinak eta gertaera berdinaren inguruko kontaketa oso desberdinak jasotzen ditu, norberak horrela bizi izan zuelako edo horrela gogoratu zuelako urteetan barna. «Ez da kontaketa bat edo bestea hobetsi, denak jaso dira. Ez dago tesi bakar bat. Adibidez, Durangoko bonbardaketaren eguna batzuek era batera kontatzen dute, eta,

Nicolas Barreña, umetan gurasoekin. DURANGO1936

rango. *El General Mola*’. Egun horretan ere kanposantura bidean gindoazela hasi ziren hegazkinak gerturatzen, eta guk paperak botako zituztela pentsatzen genuen. Baina, bat-batean, bonbak botatzen hasi ziren eta denok lurrera jauzi ginen presaka. Lurra sartzen zitzaigun ahora. Gogoratzen du haur bat negarrez eta negarrez hasi eta esaten zuela: ‘*ama, ama, yo fui el que te comi el chocolate*’. Hark pentsatu zuen han hilko zela eta bekatu hura konfesatu behar zuela hil aurretik. Hortik joateko esan ziguten, arriskutsua zela. Kanposantura joan eta panteoietan sartzeko esan ziguten, han seguru egongo girela. Kanposantura bidean hi-

lekin goraino beteta zetorren kamioia ikusi genuen. Miliziano bi kamioiaren atzean fusilarekin. Gure ondotik pasa zenean gorpu bat jauzi zen kamioitik lurrera. Burua zulatuta, arropa gorria, besorik gabe... denak builaka hasi ginen. Bota zituzten hara hildako guztiak eta kamioia bueltan joan zen, hildako gehiagoren bila. Egun guztia horrela pasatu zuen».

LAPURRETAK

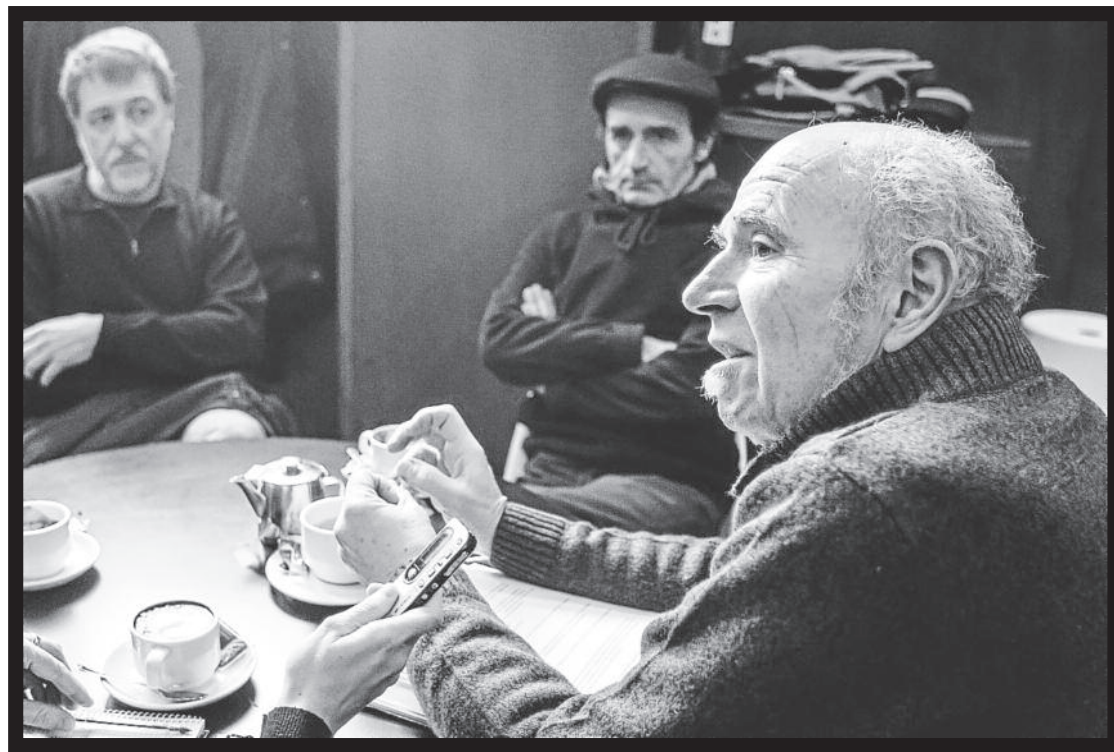
Gerra latza izan zen, baina ondorengoa ere ez zen samurra izan. Duela gutxi zendu den Alberto Barreñak kontatzen duenez, «Durangora etorri ginen eta ez genuen ezer topatu. Dena lapurtu ziguten. Zen-

bait etxetan garbi agertzen zen idatzita paretan: ‘*respetar esta casa porque es de carlistas*’. Guk etxean gauza asko genituen. Ameriketara joandako osaba bat genuen, amaren anaia, eta hark ekarritako gauza interesgarriak genituen. Tartean, gramofono bat eta biolin bat. Dena desagertu zen. Susmoa daukat gure osabaren biolina Mañariko batzuen etxean egon dela. Nola dakidan? Duela gutxi jakin nuen, GARAKO ZAZPIKA aste-karian irakurri nuelako, Mañariko nire lagun batek biolina jotzen zuela. Ni baino bizpahiru urte gazteagoa zen. Bere iloba batek kontatzen zuen erreportaje horretan berak biolina maite zuela Maña-

besteek, beste era batera. Bertsioren bat gezurra da? Ez, baikoitzak bere egia duelako. Baina hori ez da garrantzitsua. Garrantzitsua da norberak nola bizi zuen, nola gogoratzen duen eta nola kontatzen duen, hori baita bere egia», gaineratu du Iturriagak.

Bada Durangon gertaera bat ez dena oso sonatua, nahiz eta faxistek askotan eta ozen salatua izan den. 1936ko irailaren 25ean Durangora hegazkin bat etorri eta bi bonba jaurti zituen. Frontoian pilotan ari ziren 17 miliziano hil zituzten. Herritar batzuek, haserre, kartzela asaltatu eta eskuinekoak ziren 22 preso hartu zituzten. Hilerrira eraman eta bertan fusilatu egin zituzten. Epaiketak gabe. «Bitxia da, gertaera hori askok aipatzen dute, baina ikuspuntu desberdinetatik. Eta kontaketa horietan badaude zenbait gauza kontrajarriak. Elkarriketatu guztiak agertzen dira gertaera horren kontra, baina baikoitzak kontatzen du ertz desberdinetik. Ikuspuntu poliedriko hori oso interesgarria da», segitu du Barreñak.

Gertaera horrek gogor markatu zuen gerora Durangaldeko zenbait herritarrek sufritu zu-

Lehen planoan, Andoni Barreña. Bigarren planoan, ezker-eskuin, Iñaki Garaita eta Javier Conde «Txiki». Durango 1936 elkarteko kideak eta errepresaliatuena ondorengoak dira.
Aritz LOIOLA | ARGAKZI PRESS

ten errepresioa eta gertatu ziren zenbait fusilamendu. «Gauza bitxiak gertatzen dira. Omenaldi batean, Eskubiren semeari durangar bat etorri zitzaion eskerak ematera, Eskubik bere aita salbatu zuelako egun hartako kanposantuko fusilamendueta-tik. Eta gauzak nola diren, gero frankistek Eskubi fusilatu egin zuten hilketa horiek egotzita. Durangaldean akaso saiatu dira gertaera horiek ezkutatzen, baina faxistek askotan aipatua izan

da eta omenaldi handiak egin dizkiete fusilatu haiei», nabarmendu du Barreñak.

«Durangok bonbardaketa krusdelak bizi izan zituen; martxoaren 31n, apirilaren 2an eta 4an. Hirurehun durangar baino gehiago hil ziren eta durangar asko hori estaltzen saiatzen dira. Urte askoan kasik debekatuta egon da horri buruz hitz egitea. Baina inor ez da konturatzen herri bat horrela bonbardatzen dutenean denak direla jomuga?

Zaharrak, gorriak, zuriak, umeak... Herria txikitzen etorri ziren, denon kontra egitera etorri ziren. Oso zaila izan da azken 80 urtean durangar askok hori ulertzea».

Durango 1936 elkarteak garbi dauka webgunea ez dela elkar-tearena, errepresaliatuena eta haien ondorengoena baizik. «Errepresaliatuena biografiak ere jaso ditugu eta asmoa da horiek osatzen joatea, errepresaliatuena ondorengoek haien historia kontatzea eta webgunean zintzilikatzeko aukera izatea. Guretzat oso garrantzitsua da eurek erabakitzea nola nahi duten beren aurrekoak gogoratuak izatea».

Durango 1936 elkarteak martxan jarraitzen du, asko dagoelako egiteko eta berandu baino lehen egin behar delako. Andoni Barreñak aurreratu duenez, «joan den abenduaren 28an Durangoko Udalak adierazpen bat onartu zuen, alderdi politiko gehienek babesarekin, eta batzorde berezi bat sortzea erabaki zen. Udalak eta herriko elkarteek osatuko dute batzordea eta helburua da bonbardaketaren inguruan bide judizial bat hastea».

riko izeba horrek asko hitz egin zuen zuelako haurra zela nola jotzen zuen biolina. Haien etxean gerra aurretik ez zen biolinik eta ondoren bai. Eta gure etxekoa falta. Nik susmoa daukat hori gure osabarena zela».

ERBESTEAREN KARGA

Asko izan ziren, baina, gerra ostean Durangotik urruti bizi behar izan zutenak, ihes egin behar izan zutenak. Marina Fusterrek kontatzen du bere amonaren eta amaren erbeste istorioa, Benita Bollain eta Benita Uribarrena, hurrenez hurren. Estatu frantsesera ihes egin eta han egin zuten bizimodua, nahiz eta beti pentsatzen zuten laster Durangora bueltatuko zirela. «Nire aitona Santia-

go Uribarrena 1934ko grebarako prestatzen ari zen eta armak gordetzen ari ziren errekan. Aitonak trenbidean lan egiten zuen eta han sortu zitzaion langile kontzientzia. Familia karlista batetik zetorren, baina, aldiz, aitona sozialistagoa zen. Abenduko gau batean guardia zibila etxera etorri eta errekarera eraman zuen. Armak aterarazi zitzaizkion eta handik gutxira hil zen pneumonia batek eta disgustuak jota. Amona lau seme-alabaren kargu geratu zen. Hasieran trenbideetako langileek lagundu zioten. Kontatzen zuen aitona hiletan «Durangoko lehen hileta zibila izan zen» langileek beroki bat zabal-zabal jarri zutela lurrean eta han jendeak dirua bota zuela, alargu-

nari laguntzeko. Baina gerora seme-alabak eskolatik atera eta lanean jarri behar izan zituen aurrera egin ahal izateko. Amonak kiosko bat zuen Durangon, idazten eta irakurtzen zekien eta emakume informatua zen. Errepublikazalea zen eta seme-alabei transmititu zien ikuspegi hori. Durangoko bonbardaketaren ondoren, Santi semea frontera joan zen eta Nati alaba Brigada Internazionalistetara. Ordurako biak Juventudes Comunistas-eko kide ziren. Amona eta beste bi alabak «tartean nire ama» Frantziara eramanak izan ziren «Habana» itsasontzian. Ez zeukaten ezer. Amak kontatzen du barkutik jaitsi eta lurra zapaldu zuenean, zapata bakarra zuela».

Uribarrena Bollain familia. DURANGO1936